

Tatiana Ronginska

Zachowanie człowieka w sytuacji wieloznacznej : kontekst psychologiczny

Problemy Profesjologii nr 1, 11-20

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tatiana Ronginska

ZACHOWANIE CZŁOWIEKA W SYTUACJI WIELOZNACZNEJ – KONTEKST PSYCHOLOGICZNY

Streszczenie

W artykule przedstawiono analizę czynników warunkujących efektywność funkcjonowania człowieka w sytuacjach wieloznacznych. Omówiono cechę tolerancji wieloznaczności w różnych ujęciach psychologicznych. Uwaga została skupiona na podejściu poznawczym. Pokazano miejsce tej właściwości psychicznej w szeregu innych parametrów stylu poznawczego oraz przedstawiono przykłady pomiaru tolerancji wieloznaczności. Przytoczono wyniki badań nad zachowaniem jednostki w kontekstach wieloznacznych na przykładzie testu z wielokrotnym wyborem. Przedstawiono znaczenie tolerancji wieloznaczności dla pracy na stanowisku kierowniczym.

HUMAN BEHAVIOUR IN AN AMBIGUOUS SITUATION – PSYCHOLOGICAL CONTEXT

Summary

This paper discusses the analysis of factors that determine the efficacy of human existence in some ambiguous situations. This article describes an attribute of ambiguity tolerance in different psychological paradigms. The most important area is concerned with the cognitive context. One of the main aims in this text is to indicate the place of this psychological feature in a row of different parameters of cognitive style and also some examples of measurement of ambiguity tolerance. It is possible to find here some results of research on human behaviour in ambiguous situations created with a multiple-choice test. Moreover, the meaning of ambiguity tolerance for leaders in the organization has been shown and emphasised.

Efektywność funkcjonowania człowieka w środowisku pracy w znacznej mierze zależy od specyfiki kontekstów sytuacyjnych. Znaczące miejsce zajmują wśród nich sytuacje wieloznaczne, nieprzewidywalne, często o wysokim stopniu niepewności i ryzyka. Zdolność do radzenia sobie z takimi sytuacjami jest uwarunkowana umiejętnością wszechstronnej, precyzyjnej analizy aspektów sytuacyjnych, zdolnością do dokonywania trafnych wyborów na podstawie prognozowania efektywności działań podejmowanych w poszczególnych kontekstach. Można zaryzykować stwierdzenie, że większość kontekstów sytuacyjnych, w których funkcjonuje człowiek dorosły, charakteryzuje wieloznaczność, niedookreśloność lub nawet sprzeczność, bowiem zasada wieloznaczności charakteryzuje świat obiektywny, stworzony na

zasadzie probabilistycznej, poczynawszy od prostych i pospolitych sytuacji dokonywania zakupów codziennych i kończąc trudną sytuacją podjęcia decyzji kierowniczych w warunkach szybkich zmian zachodzących w otoczeniu konkurencyjnym. Umiejętność prognozowania skuteczności podejmowanych czynności pozwala przewidzieć dynamikę i rozwój sytuacji, a co za tym idzie – skutecznie zaplanować adekwatne działania. Zachowanie w sytuacji wieloznacznej nie może być jednokierunkowe, wcześniej wyuczone i sprawdzone, podporządkowane stałym zasadom, „im bardziej się zmienia sytuacja, tym mniej jednorodne staje się zachowanie człowieka” (Heckhausen, 1980).

Przykładem sytuacji wieloznacznych są sytuacje stresowe, w których istnieje konieczność dokonywania wyborów wśród możliwości alternatywnych. Strategie radzenia sobie z napięciem stresowym (*coping*) zawierają ważny etap oszacowania złożoności sytuacji. Od tej oceny zależy, czy sytuacja będzie postrzegana w kategoriach zagrożenia, czy też interpretowana przez jednostkę jako wyzwanie, z którym musi sobie poradzić. Ocena kontekstu sytuacyjnego w kategoriach wyzwania przyczynia się do zastosowania czynnej strategii radzenia sobie ze stresem, co skutkuje w przyjęcie kontroli nad sytuacją. Postrzeganie sytuacji jako źródła zagrożenia prowadzi do rozwoju *copingu* biernego, emocjonalnego (Lazarus&Folkman, 1987). Pozwala to jedynie na subiektywne przewartościowanie sytuacji, redukcję jej ważności dając pozorne poczucie radzenia sobie z problemem poprzez nadanie sytuacji mniejszego znaczenia.

Prawdopodobieństwo zastosowania biernej strategii radzenia sobie z problemami wzrasta w sytuacji wieloznacznej, zmiennej i nieokreślonej, której specyfika przyczynia się do rozwoju poczucie bezradności, nasilenia poziomu niepewności, przeżywanego stresu i frustracji (por. koncepcję bezradności wyuczonej Seligmana). *Coping* emocjonalny może przebierać różne formy, które zastępują właściwą aktywność i tworzą iluzję komfortu. W badaniach Carvera nad skutecznością radzenia sobie ze stresem (Carver, 1989) wyodrębniono dwie charakterystyczne formy emocjonalnego zwalczania sytuacji problemowych: „koncentrację na emocjach” oraz „dystansowanie się intelektualne”. Jedną z przyczyn tych strategii jest brak zdolności do akceptacji wieloznaczności sytuacyjnej. Skrajnym przykładem rezygnacji z racjonalnej oceny poznawczej może być według Carvera ucieczka do środków psychotropowych, narkotyków, lub ezoteryczne dyskursy w stronę różnorodnych praktyk religijnych. Idea *copingu*, niezależnie od przyjętej koncepcji, bazuje na podkreśleniu dominującej roli sfery poznawczej, gdyż podstawą zwalczania sytuacji stresowych jest potencjał intelektualny jednostki. Szczególną rolę zaczyna on odrywać w sytuacjach wieloznacznych, wymagających nie tylko oceny stanu aktualnego, lecz zdolności do przewidywania rozwoju wydarzeń.

Zachowanie człowieka w sytuacji wieloznacznej zależy od całego splotu właściwości psychicznych i przede wszystkim umysłowych. Uświadomienie sobie faktu wieloznaczności, a więc istnienia różnych możliwości wyjścia z sytuacji problemowej stanowi pierwszy krok na drodze poszukiwania nowych, oryginalnych rozwiązań. Dla określenia specyfiki reagowania na sytuacje wieloznaczne w literaturze psychologicznej istnieje pojęcie akceptacji wieloznaczności sytuacyjnej. Źródła wiedzy na temat zachowania człowieka w takich sytuacjach znajdujemy w eksperymentach Frenkel-Brunswik przeprowadzonych wśród kanadyjskich studentów w celu wyjaśnienia przyczyn zachowań autorytarnych (Frenkel-Brunswik, 1949). Cechę warunkującą funkcjonowanie jednostki w sytuacji wieloznacznej określono mianem tolerancji wieloznaczności (*Ambiguitätstoleranz*; łac. *ambiguitas* – dwuznaczność, podwójny sens). Przejawem braku tolerancji wieloznaczności jest tzn. myślenie dychotomiczne, potocznie – „czarno-białe”, które może prowadzić do zachowań dyrektywnych i autorytarnych. Wysoki poziom tolerancji wieloznaczności wyraża się w umiejętności akceptacji odmiennych punktów widzenia bez irytacji i poczucia niezadowolenia z siebie, więc bez reagowania agresywnego. Autorka eksperymentów zwraca uwagę na to, że tolerancja wieloznaczności pozwala na bardziej kompleksową ocenę innych osób z uwzględnieniem zarówno pozytywnych, jak i negatywnych cech charakteru, a także obniża tendencje do stereotypowego odbioru ludzi i zjawisk, osłabia skłonność do szybkiego rozwoju uprzedzeń w relacjach interpersonalnych (eksperyment dotyczył procesu kształtowania się ocen politycznych w celu wyjaśnienia przyczyn zachowań demokratycznych). Natomiast osoby o cechach autorytarnych wykazywały się sztywnym postrzeganiem ludzi zwłaszcza w relacjach z przedstawicielami innych kultur i warstw społecznych. Niski poziom tolerancji może być przyczyną skrajnego etnocentryzmu i na skutek tego – czynnikiem prowokującym konflikty na tle międzykulturowym. Taki sposób postępowania ogranicza swobodę podejmowania decyzji w sytuacjach z alternatywnymi możliwościami rozwiązania, czyli przyczynia się do wyboru tych samych sposobów reagowania na zmienne warunki otoczenia, staje się podłożem dogmatyzmu i sztywności myślenia, tj. hamuje procesy uczenia się.

Analiza właściwości psychicznych warunkujących zakres tolerancji wieloznaczności pokazuje, że w ramach psychologii różnic indywidualnych nie ma jednolitej koncepcji wyjaśniającej treść i strukturę tej cechy. Jest to temat słabo rozpracowany w diagnostyce cech osobowościowych wpływających na skuteczność działania człowieka w różnych kontekstach sytuacyjnych. Diagnostyka sytuacyjna nie należy do metod często stosowanych w empirycznych badaniach osobowości, dominującym wciąż pozostaje tradycyjne podejście wyrażone

w koncepcji stałych cech. W jeszcze większym stopniu dotyczy to analizy strategii postępowania w sytuacjach wieloznacznych, wymagających kompleksowej analizy kontekstu.

Oddzielne przykłady badań tolerancji wieloznaczności wskazują na to, że jej niski poziom może wzmacniać kształtowanie się postaw konfliktowych. Cecha tolerancji wieloznaczności stała się podstawą do tworzenia skali kompetencji społecznych (*Soziale Ambiguitätsintoleranz*, Maiwald&Maiwald, 1978), warunkujących zdolność do tolerowania odmiennych punktów widzenia. W trakcie konstruowania narzędzia stwierdzono korelacje tolerancji wieloznaczności z poziomem dogmatyzmu (*Rokeach Gough-Sanford Rigidity Scale*) i sztywności zachowań (*Rokeach Dogmatism Scale*) w kwestionariuszach Rokeach'a (1980). Znanym narzędziem do pomiaru tolerancji wieloznaczności w psychologii niemieckiej jest kwestionariusz Reisa (*IMA - Inventar zur Messung der Ambiguitätstoleranz*, Reis, 1997), którego pytania obejmują obszary związane z pełnieniem różnorodnych ról społecznych, podejmowaniem decyzji w sytuacjach trudnych i nieokreślonych, otwartością na nowe doświadczenia, a także kwestie dotyczące relacji pomiędzy dziećmi a rodzicami. Zdaniem autora testu tolerancja wieloznaczności jest cechą warunkującą jakość relacji interpersonalnych, bowiem odzwierciedla stan wewnętrznej równowagi i harmonii jednostki, odpowiada za procesy kształtowania spójnego obrazu własnego Ja, zapobiegając jednostronnemu i schematycznemu postrzeganiu świata. Zdolność do tolerowania wieloznaczności pozwala akceptować nie tylko pozytywne, ale przyjmować do wiadomości również negatywne strony innych ludzi, co staje się dobrą bazą do kompromisowych rozwiązań w sytuacjach konfliktowych.

W literaturze dotyczącej efektywności procesów kierowania zespołami ludzkimi tolerancja wieloznaczności pojawia wśród ważnych cech przywódcy (Neuberger, 1995). Analizując czynniki procesu skutecznego kierowania Oswald Neuberger wskazuje na to, że „[...] kierownik z założenia znajduje się w sytuacjach nieokreślonych, nawet sprzecznych, w których nie może być jednoznacznych i pewnych rozwiązań”. Zdaniem autora sztywne trzymanie się jednej zasady, lekceważenie alternatywnych możliwości rozwiązywania sytuacji problemowych (reprezentowanych przez innych uczestników zespołu) może być przyczyną całkowitej porażki kierownika na pełnionym stanowisku. Lekceważenie odmiennego punktu widzenia zmniejsza ilość stopni swobody postępowania w sytuacji wyboru, sprawia, że kierownik przestaje widzieć alternatywne możliwości rozwiązania traktując je wyłącznie jako konkurencyjne, a więc niepożądane przez niego. Przy czym chodzi tu przede wszystkim nie tyle o porażkę osobistą kierownika, lecz o fiasko całej organizacji kierowanej przez osobę niezdolną do wielostronnej analizy sytuacji niejednoznacznych.

Niski poziom akceptacji wieloznaczności w kontekstach sytuacji społecznych może prowadzić do oceny treści sytuacyjnych w kategoriach wysokiego ryzyka i zagrożenia, czego wynikiem staje się bierność, rezygnacja, lub zbyt kategoryczna ocena na zasadzie „wszystko albo nic”. Konsekwencją tego może być reagowanie impulsywne, często spontaniczne, wykluczające nawet fakt istnienia innego, odmiennego punktu widzenia. Przy tym człowiek staje się niezdolny do uwzględnienia sprzecznych argumentów i gromadzenia dodatkowej informacji niezbędnej dla podjęcia decyzji. Szybka rezygnacja z działań lub podjęcie decyzji spontanicznych umożliwi bowiem redukcję wieloznaczności. W pewnym sensie takie zachowanie jest odzwierciedleniem potrzeby porządku i stałości dzięki lekceważeniu informacji o sprzecznej lub wieloznacznej treści. Zachowanie istniejącego *status quo* staje się celem nadrzędnym, wyraża niechęć do zmian, charakteryzuje ludzi o cechach konserwatywnych, niezdolnych do giętkiego, elastycznego postępowania w otoczeniu wieloznacznym.

Znaczenie tolerancji wieloznaczności dotyczy nie tylko sytuacji decyzyjnych, warunkujących efektywność i wydajność pracy człowieka. Od umiejętności akceptacji innych punktów widzenia zależy również subiektywny dobrostan człowieka. W kontekście zdrowia psychicznego można mówić o tym, że większa akceptacja wieloznaczności zjawisk określa lepsze przystosowanie społeczne, ponieważ pozwala postrzegać innego człowieka poprzez pryzmat różnorodnych cech, unikając przy tym stereotypowych, rygorystycznych i jednoznacznych ocen. Przykładem może być odwołanie się do tolerancji wieloznaczności w koncepcji terapii racjonalno-emotywniej Ellisa (1977). Jako istotny czynnik zdrowia psychicznego tolerancja wieloznaczności nie pozwala na powstawanie sądów i przekonań irracjonalnych, sztywnych schematów myślowych, które są przeszkodą na drodze do zmian. Sytuacja, w której funkcjonuje osoba o niskim poziomie tolerancji wieloznaczności, jest przez nią odbierana jako zaprogramowana z góry, czyli sytuacja fatalna, bez wyjścia. Według Ellisa emocjonalnie dojrzała osobowość akceptuje zasadę prawdopodobieństwa świata, w którym nie ma miejsca na absolutną pewność dotyczącą rozwoju wydarzeń życiowych. Wynika z tego zdolność człowieka do uczenia się, dalszego rozwoju i lepszego przystosowania się do otoczenia.

Szczególne miejsce tolerancja wieloznaczności zajmuje w psychologii procesów poznawczych. Jest ona rozumiana jako ważny i istotny czynnik myślenia twórczego oraz potencjału kreatywnego jednostki. Znaczenie jej roli podkreśla się w klasycznych pracach Guilforda (1978), a także we współczesnych teoriach myślenia twórczego (Nęcka, 2003). Wskaźnik „Tolerancja wobec doświadczeń nierealistycznych” (nie potwierdzonych w praktyce jako prawdziwe i realne) jest jednym z parametrów indywidualnego stylu poznawczego, który wa-

runkuje odporność jednostki wobec sytuacji wieloznacznej, a jego niski poziom wskazuje na to, że w takiej sytuacji człowiek będzie usiłował sprowadzać bodźce nie do końca określone do starych, znanych schematów stosując mechanizm tzw. obrony percepcyjnej. W badaniach na kontrolą poznawczą niski poziom tolerancji wieloznaczności staje się „swoistym dla jednostki oporem przed informacją, która podważa już istniejące doświadczenia, lub zaprzecza stosowanym wcześniej schematom poznawczym” (Klein, 1962). Obrona percepcyjna wobec nierealistycznych doświadczeń wiąże się z tendencją do przestrzegania ścisłych reguł, instrukcji, kolejności czynności itd. Wysoki poziom tolerancji wobec niejednoznacznych treści informacyjnych stwierdzono natomiast u osób zdolnych do tworzenia oryginalnych skojarzeń lub nowych sformułowań. (Nosal, 1990). Jednocześnie większość autorów podkreśla, że mimo poznawczego uwarunkowania tolerancji wieloznaczności w przypadku jej niskiego poziomu ważną rolę zaczyna ogrywać sfera emocjonalna. Jednostki o wyraźnej skłonności do obrony percepcyjnej charakteryzują się obawą przed sytuacją nieokreśloną, innymi słowy deficyty w sferze poznawczej natychmiast zostają wypełnione reakcjami emocjonalnymi, gdyż w każdej sytuacji jednostka dąży do osiągnięcia równowagi, zarówno poznawczej, jak i emocjonalnej. Można więc wnioskować, że cecha tolerancji wieloznaczności nie jest parcjalaną właściwością jednej ze sfer psychicznych (poznawczej, emocjonalnej lub motywacyjnej), lecz należy do integralnych cech człowieka, które się przejawiają na wszystkich poziomach organizacji psychiki, tj. świadczą o holistycznej organizacji świata wewnętrznego człowieka. Ujawnia się ona w procesach percepcji i przetwarzania informacji (parametr tolerancji nierealistycznych doświadczeń w stylu poznawczym), a także na poziomie interakcji społecznych (dogmatyzm, konfliktowość w badaniach Rokeach’a i Maiwalda).

W badaniach nad indywidualnym stylem poznawczym tolerancja wobec doświadczeń nierealistycznych występuje w pewnej izolacji w odniesieniu do innych, dobrze znanych wskaźników: zależności vs niezależności od pola percepcji, zakresu diapazonu ekwiwalencji pojęć, impulsywności vs refleksyjności; brakuje także jednolitej metody pomiaru tego parametru. Część autorów stosuje w tym celu kolorowy test interferencji Stroop’a (*Stroop-Test*, Hermann, 1991) dla badania wyborów w sytuacji konfliktu bodźców o różnej treści, w niektórych badaniach można się spotkać ze stosowaniem skali sztywności osobowości (Brenghelmann 1960).

W ramach psychologii stylów poznawczych cecha tolerancji wieloznaczności nie ma zasięgu ogólnego, czyli nie jest generalnym czynnikiem osobowościowym, lecz zależy od specyfiki sytuacji, ujawnia się natomiast jako mechanizm regulacji w procesach przyjmowania, przetwarzania i przechowywania informacji o sprzecznych znaczeniach. Celem tego jest

znalezienie logicznie uzasadnionych form reagowania na zróżnicowane bodźce. Można więc mówić o tym, że wysoki poziom tolerancji wieloznaczności w decydującym stopniu warunkuje skuteczność radzenia sobie z sytuacją ekstremalną, bowiem jednym z głównych jej wyznaczników jest wysoka sprzeczność informacyjna. Jednak byłoby zbyt ryzykowne stwierdzenie, że zachowanie jednostki w sytuacji konfliktu percepcyjnego (np. kolorowy test Stroop'a), lub w testach ukrytych figur Witkina do badania zależności lub niezależności od pola percepcji można ekstrapolować na szeroki zakres reakcji społecznych, tłumacząc np. uzależnienie od autorytetów lub norm społecznych indywidualnym sposobem postrzegania informacji, aczkolwiek w literaturze można znaleźć wyniki badań wskazujących na związki pomiędzy poziomem zależności od pola percepcji a zdolnością do szybkiego uczenia się, lub pomiędzy poziomem skłonności do interferencji a siłą przebicia w sytuacjach społecznych (Hermann, 1991).

W kontekście sytuacji społecznych niski poziom tolerancji wieloznaczności charakteryzuje jednostkę zależną od przyjętych w grupie norm i zasad postępowania, podatną na wpływ ze strony znaczących autorytetów, tj. o wyraźnej tendencji do aprobowanych zachowań prospołecznych, wyrażania sądów niewchodzących w konflikt z opinią grupy, w której funkcjonuje jednostka (Marlowe & Gergen 1969).

Wysoki poziom tolerancji charakteryzuje osoby o wyraźnym nastawieniu na ryzyko, dla których sytuacja niepewna, nieokreślona staje się czynnikiem stymulującym procesy myślowe. Na związek pomiędzy tolerancją wieloznaczności a postawą myślenia twórczego wskazywał Fromm (1959). Skłonność do oryginalnych rozwiązań charakteryzuje osoby o wyraźnej tendencji do tworzenia sytuacji konfliktu poznawczego, poszukiwania nowych, często nawet wykluczających się nawzajem rozwiązań. Natomiast niski poziom tolerancji niepewności jest według Fromma cechą osób, których zachowanie charakteryzuje szybka interpretacja sytuacji w kategoriach sprawdzonych szablonów i strategii postępowania. Zdaniem Guilforda (1978) świadome poszukiwanie i analiza sprzecznych informacji opisuje jednostki twórcze, dla których dysonans poznawczy staje się dodatkowym źródłem satysfakcji, napędzając proces twórczego myślenia. Uzasadniając swój punkt widzenia Guilford odwołuje się do tezy Hada-marda (1945) o tym, że osoby twórcze, artystyczne często tworzą nowe dzieła dla potwierdzenia własnej inności, gwoili wyróżnienia się na tle innych osób, w celu unikania reakcji prostych, pospolitych.

Skuteczność radzenia sobie z sytuacją wieloznaczną zależy nie tylko od indywidualnego stylu przetwarzania informacji, ale w dużym stopniu jest związana z umiejętnością dokonania wyboru wśród istniejących możliwości alternatywnych. Przy tym o trudności sytuacji

decyzyjnej rozstrzyga liczba wyborów, od której zależy natężenie konfliktu poznawczego. Berlyne wymienia trzy podstawowe cechy owego konfliktu: 1) liczba alternatywnych wyborów; 2) walory istniejących wyborów; 3) walory istniejących wyborów w porównaniu z innymi możliwościami rozwiązania sytuacji konfliktowej (Berlyne, 1957). Trudność wyboru zależy również od nadawania znaczenia każdej z alternatywnych możliwości. Tak, na przykład, wybór przyszłego zawodu jest trudniejszy od decyzji konsumpcyjnej dotyczącej wyboru prezentu urodzinowego, bowiem pierwsza, w odróżnieniu od tej drugiej, skutkuje w efekty długoterminowe.

Sytuacja niejednoznaczna występuje w testach psychologicznych zwłaszcza osobowościowych, gdzie respondent musi się zdecydować, która z podanych odpowiedzi współgra z jego wyobrażeniem o sobie. W przypadku trudności z określeniem swoich intencji istnieje możliwość uniknięcia odpowiedzi w postaci wyboru reakcji „nie wiem”. Wychodząc z założenia, że wybór neutralnej odpowiedzi jest odzwierciedleniem niskiej tolerancji wieloznaczności była podjęta próba wyjaśnienia przyczyny takich zachowań. Biorąc pod uwagę kognitywne podłoże zachowania jednostki w sytuacji wieloznacznej, w przeprowadzonych badaniach związku pomiędzy ilością odpowiedzi „nie wiem” a wskaźnikiem złożoności struktury poznawczej hipotezą wyjściową było przypuszczenie, że wybór reakcji w teście zależy od stopnia złożoności kognitywnej sfery jednostki. W badaniach zastosowano 16-czynnikowy Kwestionariusz Osobowości R. B. Cattella (*16-PF*), który obok odpowiedzi „tak” lub „nie” przewiduje neutralną reakcję „nie wiem”. Wskaźnik złożoności struktury poznawczej mierzone przy pomocy metody Forgasa (1992), stosowanej dla oceny wyborów w teście konstruktywów osobistych Kelly’ego. Badanie przeprowadzono w grupie studentów ($N=125$) wydziału Pedagogiki Uniwersytetu Zielonogórskiego. Siła związku pomiędzy ilością wyborów „nie wiem” a wskaźnikiem złożoności poznawczej okazała się istotną (korelacja Pearsona $r = -0,537$; $p = 0,01$). Większy poziom złożoności poznawczej charakteryzował osoby o mniejszej ilości neutralnych odpowiedzi „nie wiem”, czyli zdolne do dokonania wyboru w sytuacji niejednoznacznej. Zgodnie z założeniami teoretycznymi koncepcji Kelly’ego (1955) wysoki wskaźnik złożoności struktury poznawczej wyraża poziom kontroli poznawczej w sytuacjach wieloznacznych. Natomiast niski poziom złożoności struktury poznawczej charakteryzuje jednostki o tendencji do unikania wieloznaczności kontekstów sytuacyjnych, a w testach z wielokrotnym wyborem staje się przyczyną jej eliminacji w postaci reakcji „nie wiem”.

Wynik uzyskany w badaniach świadczy o tym, że złożoność struktury poznawczej jednostki jest czynnikiem pozytywnie wpływającym na zachowanie w sytuacji wieloznacznej.

Przy niskich wskaźnikach złożoności poznawczej sytuacja nieokreślona staje się rodzajem konfliktu, który jednostka próbuje rozwiązać unikając wyboru konkretnej odpowiedzi. Wysoki poziom złożoności poznawczej wskazuje na tendencję do otwartej konfrontacji z problemem. Jednostki o rozwiniętej strukturze poznawczej potrafią lepiej określić siebie i wynik swojego postępowania, czyli dysponują większą wiedzą na temat własnego Ja, a w konsekwencji skutecznej przystosowują się do faktu wieloznaczności otoczenia zewnętrznego, unikając ocen dogmatycznych.

Przytoczone wyżej rozważania na temat treści tolerancji wieloznaczności pozwalają interpretować tę cechę jako ważny czynnik funkcjonowania człowieka w złożonych kontekstach sytuacyjnych wyznaczonych istnieniem alternatywnych rozwiązań. Podjęcie decyzji w takich sytuacjach wymaga umiejętności zróżnicowanego odbioru, pozbawionego jednoznacznych schematów i swobodnego dostosowania obrony percepcyjnej w celu redukcji dyskomfortu wewnętrznego. Unikanie decyzji w sytuacjach wieloznacznych, nieokreślonych w dłuższej perspektywie czasowej może prowadzić do reakcji lękowych, a w konsekwencji do kształtowania się osobowości o cechach nerwicowych. Pojęcie tolerancji wieloznaczności występuje w teorii zdrowia psychicznego i dążenia do samorealizacji jako ważny czynnik dobrostanu psychicznego człowieka (Maslow, 1954). Warto w tym miejscu wspomnieć o tym, że zdaniem Freuda jedną z przyczyn zaburzeń sfery psychicznej człowieka jest brak zdolności do akceptacji wieloznaczności obiektów i zjawisk.

Reasumując można mówić o tym, że umiejętność wieloaspektowego postrzegania świata chroni człowieka przed wydaniem ograniczonych, jednowymiarowych sądów, pozwala spojrzeć na rzeczywistość w całej jej złożoności i sprzeczności, co na pewno skutkować może lepszym przystosowaniem się do świata oraz wzmacniać i rozwijać kreatywny potencjał człowieka.

Bibliografia

1. Berlyne, D.E. (1957), Uncertainty and conflict: A point of contact between information theory and behavior theory, *Psychol. Rev.*, 64, 329-339.
2. Brengelmann J.C., Brengelmann L. (1960), Deutsche Validierung von Fragebogen der Extraversion, neurotischer Tendenz und Rigidität, *Z. exp. angew. Psychol.*, 7, S.291-331.
3. Carver C. S., Scheier M. F., Weintraub J. K. (1989), Assessing coping strategies: a theoretically based approach//*Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 56. P. 267-283.
4. Ellis A. (1977), *Die Rational-emotive Therapie*. München.
5. Hadamard J.S. (1945), *An Essay on the Psychology of Invention in the Mathematical Field*. Princeton, N.J.
6. Heckhausen H. (1980), *Motivation und Handeln*, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg.

7. Forgas J.P. (1992), Soziale Interaktionen und Kommunikation: Eine Einführung in die Sozialpsychologie, Weinheim.
8. Frenkel-Brunswik E. (1949), Intolerance of Ambiguity as an Emotional and Personality Variable. In: *Journal of Personality*. 18, S. 108-143.
9. Fromm E. (1959), The creative attitude, In: H. Anderson(ed.), Creativity and its cultivation. N.J.
10. Guilford J.P. (1978), Natura inteligencji człowieka, Warszawa.
11. Herrmann Th. (1991), Lehrbuch der empirischen Persönlichkeitsforschung, Göttingen: Hogrefe.
12. Kelly G.A. (1955), The Psychology of Personal Constructs. N.Y.: Norton.
13. Klein G.S., Gardner R.W., Schlesinger H. J. (1962), Tolerance for unrealistic experiences: a study of the generality of a cognitive control, *British Journal of Psychology*, Volume 53, Issue 1, pages 41-55.
14. Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1987), Transactional theory and research on emotions and coping, *European Journal of Personality*, 1, 141-169.
15. Maiwald E., Maiwald D. (1978), Zum Problem einer einstellungsbedingten Konfliktbereitschaft, In: M. Vorwerg (Hrsg.): Zur psychologischen Persönlichkeitsforschung, Berlin.
16. Marlowe D., Gergen K. J., (1969), Personality and social interaction, In: G. Lindzey, E. Aronson(eds.): The handbook of social psychology, Addison-Wesley, 590-665.
17. Maslow A.H. (1954), Motivation and Personality, N.Y.: Harper.
18. Neuberger O. (1995), Führen und geführt werden, Stuttgart: Enke.
19. Nęcka E. (2003), Inteligencja: geneza – struktura – funkcje, Gdańsk: GWP.
20. Nosal Cz. (1990), Psychologiczne modele umysłu, Warszawa.
21. Reis, J. (1997), Ambiguitätstoleranz. Beiträge zur Entwicklung eines Persönlichkeitskonstrukts, Heidelberg: Asanger.
22. Rokeach M (1980), Some unresolved issues in theories of beliefs, attitudes and values, In: Nebraska Symposium on Motivation.

Recenzent: Bogusław Pietrulewicz